

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

Yayın Komisyonu:

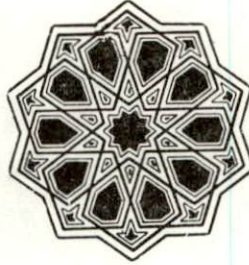
Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

GH : XIX

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1973

Çıktı Yılı: 50. Yılında...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre ve Din Felsefesi</i> .	1
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Parmenides ve Varlık Meselesi</i>	17
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukukunun Ana Hatları</i>	29
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Dinler Bilimi</i>	41
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Hibbân ve Tefsiri</i>	49
Doç. Dr. Mehmed S. HATİBOĞLU, <i>Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği</i>	59
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar</i>	75
Dr. M. Esad KILIÇER, <i>Kemâlpaşazade'nin Aile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvâları</i>	83
Dr. Mehmet DAĞ, <i>İslâm Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü</i>	97
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İslâm'da Muhtesiplik ve Eğitim Yönünden Değeri</i>	117
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Re'y ve İctihad</i>	123
Prof. Dr. Muhsin MAHDİ, <i>Çağımızın İslâm Düşüncesinde İslâm Felsefesi</i> (Çev. Hüseyin ATAY)	133
Laura Veccia VAGLIERI, <i>Ali-Muâviye Mücadelesi ve Hârici Ayrılmasının İbâdî Kaynakların Işığında İncelenmesi</i> (Çev. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI)	147
Şeyh Muhammed ABDUH, <i>İslâmın Müsamahasına Dönüş</i> . (Çev. Osman KESKİOĞLU)	151

	<u>Sayfa</u>
W. D. Ross, <i>Aristo'da Tabiat Felsefesi</i> (Çev. S. Hayri BOLAY) ...	155
Joachim WACH, <i>Toplumun Dini Teşkilatlanması</i> (Çev. Dr. M. Rami AYAS)	175
S. PİNES, <i>İbni Sinâ ve "Risâletü'l-Füsus Fi'l-Hikme"nin Yazarı</i> (Çev. Kifayet ÖZAYDIN)	193
Hartmuth SCHMÖKEL, <i>Sumer Dini</i> (Çev. ve Açıklayan Mehmet Turhan ÖZDEMİR)	197
Ord. Prof. H. Z. ÜLKEN, <i>Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)</i> ...	219
İgnaz GOLDZİHER, <i>İslâmda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler</i> (Çev. Dr. Cihad TUNÇ)	223

Kitap Tenkitleri :

<i>Muzaffer Sencer'in Allahın Varlığına Dair Bir Kitabı</i> (Süleyman Hayri BOLAY)	237
--	-----

Kitap Tanıtma:

<i>Müşkilet al-İnsan</i> (S. Hayri BOLAY)	241
<i>Müellifine Okunulan Bir Asıl Nüsha ile Karşılaştırılıp Düzeltilmiş Bir Kitabı'l-İktidab Nüshası</i> (Günay TÜMER)	247
<i>Yeni Bir Humâyun-nâme Nüshası</i> (Günay TÜMER)	253

İBN HİBBÂN VE TEFSİRİ

Doç. Dr. İSMAİL CERRAHOĞLU

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân el-Bustî, islâm ilim âleminin tanınmış şahsiyetlerinden biridir. Sicistân eyaletinin Bust¹ şehrinde doğmuştur. Zamanının imâmı ve çok eser verenlerdendir. İlim tahsili için hicri 300 senesi başlarında seyahata başlamış, Horasan, Irak, Hicâz, Şam, Mısır ve Cezire gibi yerleri dolaşmış, sayılamıyacak kadar âlimlerden ilim almıştır. *Et-Takâsîm vel'Enva'* adlı eserinde "Şâş²'la² İskenderiyye arasında 1000 den fazla âlimden ilim aldığını" ifade etmektedir.³ İlim aldığı şahsiyetlerin başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz: El-Hasen b. İdris el-Herevî, Ebû Halife el-Cumahî, Ebû Abdirrahmân en-Nesâî, İmrân b. Musâ b. Mucâşî, el-Hasen b. Süfyân, Ebû Ya'lâ el-Mavsûlî, Ahmed b. el-Hasen es-Sufî, Ca'fer b. Ahmed ed-Dımaşkî, Ebû Bekr. b. Huzeyme... v.s.⁴ Pek çok âlimden feyz alan İbn Hibbân Hadis, lugât, fıkıh, tıb ve astronomide temayüz eden bir şahsiyyet olmuştur. Yâkût el-Hamevî, "Onun, usûlu hadiste ortaya koyduğu şeyleri başkaları anlamakta acz gösterirdi" demektedir.⁵ Hadisteki *el-Müsnedu's-Sahîh'inin*, İbn Mâcenin *Sünen*'inden daha sahih olduğu söylenir.⁶

1 Bust: Kâbil'in beldelerinden biridir. Herât'la Gazne arasında bulunmaktadır. Bugünkü Afganistan'da, Helمند nehrinin Argendâb ile birleştiği noktanın biraz aşağısında ve Helمند'in sol yakasında bulunan bir şehirdir. Bkz. İbnu'l-Esir, *el-Lubâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, el-Kâhire, 1357. I. 122; *İslâm Ansiklopedisi*, II. 842.

2 Şâş: Seyhun nehri arkasında bir şehirdir. Bkz. *El-Lübâb*, II. 4; Yâkut, *Mu'cemu'l-Buldân*, V. 212. *İslâm Ansiklopedisinde* bu şehir Taşkend olarak gösterilmektedir.

3 Es-Subkî, *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, (et-Tabatu'l-Ulâ), II. 141; ez-Zehabi, *Tezkiretu'l-Huffâz* (Haydarabat 1376/1957), III, 921 de ve İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân* (Haydarabat 1331), V. 115 da ilim aldığı şahsiyetlerin adedinin 2000 den ziyade olduğunu zikrederler.

4 *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, II. 141; *Tezkiretu'l-Huffâz*, III. 920; *Mu'cemu'l-Buldân*, II. 172-173 (burada kimlerden ve nerelerde ilim aldığı daha teferruath bir şekilde anlatılmaktadır). *Şezeratu'z-Zehab*, III 16.

5 *Mu'cemu'l-Buldân*, II. 171; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, (et-Tabatu's-Sâniye) 1373/1954. VI. 306.

6 *el-A'lâm*, VI. 306; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zehab* (Mektebetu't-Ticâri, Beyrut) III. 16.

İlim hazinesi olan müellifimizden de, el-Hâkim, Mansûr b. Abdullah el-Hâlidî, Ebû Muâz Abdurrahmân b. Muhammed b. Rızkullâh, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Hârûn ez-Zevzenî, Muhammed b. Ahmed b. Mansûr ve daha pek çok kimseler ilim almışlardır.¹ İbn Hibbân, kedisini yetiştirdikten sonra, kadılık gibi resmî vazifeler dışında, talebe yetiştirmeye gayret göstermiştir. Ebû Sa'd el-İdrîsî onun hakkında "Uzun bir müddet Semerkant'da kadılık yaptı. Kendisi din âlimlerinden, islâmî eserler hâfızı, tıb, nücûm ve diğer fenlerde âlim bir kimse idi" demektedir.² El-Hâkimde "O, fıkıh, lugât, hadis ve va'z ilimlerinde de bir hazine ve âlim bir kimse idi. Nisâpur'a geldi, orada Abdullah b. Sîreveyh ve diğerlerinden işitti. Buhâra'ya gitti orada da Omer b. Muhammed b. Buceyr'e mülâki oldu. 334 senesinde tekrar Nişâpûr'a geldi, Nesâ'ya³ kadı olarak gitti. Sonra 337 de yine bize yani Nisâpûr'a geldi ve Nişâpûr'da ikâmet ederek, orada bir hângâh tesis etti ve bütün eserleri orada kendisine kırâat olundu. Sonra 340 senesinde vatani olan Sicistân'a gitti. Bu gidiş sebebi kitaplarını işitmek içindi" demektedir.⁴ el-Hatîb "Sika, anlayış yönünden asil bir kimse olduğunu" söylemektedir.⁵ İbnü's-Sem'ânî'de "Ebû Hâtim asrının imamı idi, eş-Şâş ile İskenderiyye arasında ilim tahsili için dolaştı" demektedir.⁶

İbn Hibbân, bazı sözlerinden dolayı Sicistândan çıkartıldığına dâir ibarelere rastlamaktayız. Ebû İsmâil el-Herevî, Yahyâ b. Ammâr'dan, İbn Hibbân hakkında sorduğunu ve bu suâl üzerine Yahyâ b. Ammâr onun hakkında "Biz onu Sicistandan çıkardık. Onun ilmi varsa da, dinde büyük bir şahsiyyet değildi. O bize geldi, Allah için olan haddi inkâr etti? Bu söz üzerine biz de onu çıkarttık" demektedir.⁷ Bu hususa temas eden ez-Zehebi de "haddin ispatı ve nefyi hususunda bir nass yoktur, bunun hangisi söylenirse hatahdır. Hiç bir şey kastetmiyerek onu kendi haline terk etmek iyi bir müslümana yaraşan hareket olduğunu söyler"⁸. Ebû Amr b. es-Salah "O tasarruf altında fâhiş hata

1 *Tezkiretu'l-Huffâz*, III. 921; *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, II. 141; *Mu'cemu'l-Buldân*, II. 171.

2 *Tezkiretu'l-Huffâz*, III. 921; *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, II. 141.

3 Nesâ: Horasanda bir şehirdir. Bkz. *Lubâb*, III. 223; *Mu'cemu'l-Buldân*, VIII, 282.

4 ez-Zehebi, *Mizânu'l-İtidâl*, Mısır 1382/1963, III, 507; *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, 921; *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, II. 141.

5 *Tezkiretu'l-Huffâz*, III. 921; *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, II. 141, *Şezerâtu'z-Zeheb* III. 16.

6 *Tabakâtu's-Sâfi'iyye*, II. 141.

7 *Tezkiratu'l-Huffâz*, III. 921; *Tabakatu's-Sâfi'iyye*, II. 141; *Mizânu'l-İtidâl*, III. 507; *Lisânu'l-Mizân*, V. 113.

8 *Tezkiretu'l-Huffâz*, III. 921; *Mizânu'l-İtidâl*, III. 507.

yapardı” demektedir.¹ Onun “peygamberlik, ilim ve amelin telifinden ibarettir,” sözü, kendisini zındıklıkla itham etmeğe sebep olmuş, nerede ise katline vesile olmaya kadar varacaktı. Ebû İsmâil, Abdussamed b. Muhammed b. Muhammed’den o da babasından şöyle işittiğini kaydeder: “İbn Hibbân, nübüvvet, ilim ve ameldir, süzünden dolayı ayıplandı ve zındıklığa hükmolunup, hicrete mecbur edildi. Bu durum Halifeye yazıldığında, halife, onun katlini emretti.”² ez-Zehebi, bu sözü ele alarak şöyle bir tahlile girişir: “Hazreti Peygamber الحج عرفه demişti. Hacca giden sadece Arafatta vakfe mi yapar? Hz. Peygamberin bu sözünde bir hasır vardır. Kısacası bu sözde haccın en mühim unsuru zikredilmiş oluyor. Acaba İbn Hibbânın bu sözünden, nübüvvetin en mühim unsuru ilim ve amel olduğunu anlayabilirmiyiz. Hiç bir Nebi yoktur ki âlim ve âmil olmasın. Fakat nübüvvet, ilim ve amelden daha evvel, Allah (C. C)’in seçtiği bir mevhibedir. İnsan oğlu iktisabla bunu kazanamaz. Bu mevhibeden de faydalı olan ilim ve ameli sâlih neş’et eder. İşte bundan dolayı, İbn Hibbân’dan nakledilen yukarıdaki söz câiz olamaz. Bu felsefi bir sözdür.”³

Yukarıda da söyledığımız gibi, İbn Hibbân velûd bir müellifdir. Çeşitli ilimler sahasında çeşitli eserler yazmıştır. Bilhassa hadis alanında yazdığı eserleriyle temayüz eder. Konumuz sadece onun tefsirini tanıtmak olduğu için diğer eserlerini saymakta bir fayda mülâhaza etmemekteyiz.⁴ Müellifimiz 354/965 senesi 22 şevvâlinin Cuma gecesinde 80 yaşlarında olduğu halde doğduğu şehir Bust’da Hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Tefsiri :

Çeşitli sahalarda eserler vermiş olan İbn Hibbân, Kur’anı Kerim’in tefsirine âit bir eser meydana getirmiştir. Fakat bu tefsir hakkında gerek tabakât

1 Tezkiretu’l-Huffâz, III. 921; Mizânu’l-I’tidâl, III. 507; Lisânu’l-Mizân, V. 113.

2 Tezkiretu’l-Huffâz, III. 922; Mizânu’l-I’tidâl, III. 507; İslâm Ansiklopedisi, V 2. 753.

3 Tezkiretu’l-Huffâz, III. 922; Mizânu’l-I’tidâl, III. 507.

4 Eserleri hakkında fazla tafsilat için bkz. C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leiden 1944-1949, I. 164, Supplementbande, Leiden 1937-1942, I 273; *Tezkiretu’l-Huffâz*, III. 921; *İslâm Ansiklopedisi* V 2. 753; *Tabakatu’s-Sâfi’iyye*, II. 141; İbn Tangrıberdi, *en-Nücümü’z-Zâhire fi Muluki Mısır ve’l-Kâhire*, al-Kahire 1351/1932, III. 542-343; *Mizanu’l-I’tidâl*, III. 506; es-Suyûtî, *Tedribu’r-Râvi fi serhi Takribi’n-Nevevi* (el-Mektebetu’l-İlmiyye Hicaz) s. 53-54 de hadise dâir olan *Kütâbu’t-Takâsim ve’l-Enva’* adlı eserinin tasnifi ve diğer eserlerle mukayesesi yapılmaktadır.; Kâtib Çelebi, *Kitâbu Keşfiz-Zunûn*, İstanbul, 1360-1361/1941-1943, I. 277, 437, 463, 521, 522, II. 1075, 1087, 1096, 1400, 1407, 2013.; Bağdath İsmâil Paşa, *Hediyetu’l-Ârifîn Esmâu’l-Müellifin*, İstanbul 1364-1366/1945-1947, II. 44-45 (burada İbn Hibbân’ın 55 aded eseri isimleriyle taded edilir); *Mu’cemu’l-Buldân*, II. 174-175; Omer Rızâ Kahlale, *Mu’cemu’l-Müellifin*, Dımaşk 1379/1960, IX. 173; *el-A’lâm*, VI. 306.

kitablarında ve gerekse tefsir tarihine âit eserlerde bir malumata rastlanmamaktadır. Kâtib Çelebi¹ ile Bağdatlı İsmâil Paşa² onun bir tefsiri olduğundan bahsetmektedir. Keza C. Brockelmann'da³, bu eserin Medine'de bulunduğunu ve ZDMG adlı mecmuada ondan bahsedildiğini kaydeder. İstanbul kütüphanelerinde çalışmalarım esnasında ona âit olan bir tefsire rastladım. Tefsir tekniği yönünden fazla bir özellik taşımamasına rağmen, bu eserin tefsir tarihine âit eserlerde bulunmaması sebebiyle, tefsir tarihinde mevcûd olan boşluğu doldurmak gayesiyle, bu tefsiri kısa hatlarıyla ilim âlemine tanıtmayı bir vazife bildim. Bu kısa tanıtma, daha sonra tefsir tarihi sahasında çalışacaklara ışık tutabilir kanaatındayım.

İstanbul Üniversite Kütüphanesinde 1910 numarada kayıtlı bulunan bu eser, ez-Zümer sûresinden başlayıp en-Nâs sûresinin sonuna kadar devam etmektedir. Mevcûd olan bu cild, Kur'ânın ancak dörtte birini teşkil ettiğine göre İbn Hibbânın bu tefsirinin de dört cild olması icâb eder. Bu duruma göre İstanbul'da bu eserin son cildi bulunmaktadır. Bu cild 161 varaktan ibaret olup 235x160 mm ebadındadır. Her sahifesinde 27 satır bulunmaktadır.

Tefsir genellikle, zamanındaki tefsirlerden ayrı bir özellik taşımamaktadır. İbn Abbas, Mukâtil b. Süleymân, el-Kelbî, es-Süddî, Mücâhid, Katâde gibi zevattan, sanki onları görmüş gibi "kâla" lafzı ile doğrudan doğruya rivayet eder. Böyle bir durum isnadların ihtisar edilmiş olduğuna delâlet eder. Burada bu hususa bir kaç örnek vermemiz uygun olur:

الحجُّ عَرَفَةَ

(فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ رَبُّهُ) (el-Fecr Suresi 15) قال الكلبي

ومقاتل: نزلت في أمية بن خلف ويقال في أبي بن خلف إذا ما ابتليه يعني
اختبره ربّه (4)

(والمرسلاتِ عَرُفًا) (el - Mürselât Suresi 1) قال الكلبي ومقاتل

يعني الملائكة ارسلوا بالمعروف . (5)

1 *Kesfu'z-Zunûn*, I, 437.

2 *Hedîyyetu'l-Arifîn*, II, 44.

3 *Brock. G. I.* 164.

4 *Tefsiru İbn Hibbân*, 145 a.

5 Aynı eser, 129 a.

(ن) (el - Kalem Suresi 1) وقال ابن عباس : نون السمكة التي تحت الأرضين . (1)

(فَمَقْصَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا) (Fussilet Suresi 12) امر كل سماء بامر قال السدى خلق في كل سماء خلفاً من الملائكة . (2)

(فَجَعَلْنَا لَهُمْ سَلَفًا) (er - Zuhuf Suresi 56) قال مجاهد يعني كفار قوم فرعون سلفاً لكفار أمة محمد عليه وقال قتادة : جعلناهم سلفاً الى النار . (3)

Bazı âyetlerde de doğrudan doğruya âyette geçen kelimenin manası açıklanmaktadır. Daha doğrusu âyette geçen garib kelimenin manası diğer bir kelime ile izâh edilmekte ve bu izâh tarzıyla de âyet tamamıyla açıklığa kavuşmaktadır. Tefsirin ekserisi bu şekilde garib veya izâha muhtâc olan kelimelerin izâhına tahsis edilmiş gibidir.

(... ولكنَّ أَكْثَرَكُمْ لِّلْحَقِّ كَارِهُونَ) (ez - Zuhuf Suresi 78)
يعنى جاھدين . (4)

(... وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا) (el - Haşr Suresi 10) معنى
غشاً وحسداً وعداوةً (5)

(... ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا ...) (el-hucurat Suresi 15) يعنى لم يشكوا
في ايمانهم . (6)

(... مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ) (Kâf Suresi 15) يعنى البعث بعد الموت . (7)

1 Aynı eser. 112 b.

2 Aynı eser, 18 b.

3 Aynı eser, 33 a.

4 Aynı eser, 34 b.

5 Aynı eser, 94 b.

6 Aynı eser, 58 b.

7 Aynı eser, 60 a.

(... يا عِبَادِ فَاتَّقُونَ) (ez-Zümer Suresi 16) یعنی فوحدونی و أطیعونی (1)

Bazı garib kelimelerin izahı yapılırken, muhtelif âlimlerin bu kelime hakkındaki görüşleri de tadâd edilmektedir.

(أفبهذا الحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ) (el - Vakıa Suresi 81) یعنی تکفرون . وقال الزجاج : المدهن والمداهن الكذاب المنافق . وقال بعض أهل اللغة : أصله من الدهن لأنه يلبّن به دينه أي ينافق ويرأى .. (2)

(وَأَتْرَكَ السَّبْحَرَ رَهْوًا ..) (ed - Duhan Suresi 24) قال قتادة یعنی طرقاتاً واسعاً . وقال الضحاک رهواً أى سهلاً . وقا مجاهد متفرجا متفرقا ... (3)

وأرضُ اللهُ واسعةٌ) (ez - Zümer Suresi 10) قال مقاتل یعنی الجنة واسعة . وقال الكلبي وأرض الله واسعة یعنی المدينة فتها جروا فيها یعنی انتقلوا إليها واعملوا لآخرتكم . (4)

(والذين اجتنَبُوا الطاغوتَ ..) (ez - Zümer Suresi 17) قال مقاتل یعنی اجتنَبوا عبادة الأوثان . وقال الكلبي الطاغوت الكهنة . (5)

(.. ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا) (ez - Zümer Suresi 21) وقال الزجاج الحطام ما تفتت وتكسر من النبات . وقال المقاتل حطاماً یعنی هالكاً . (6)

Bazende âyette geçen garib kelimelerin aslını, yabancı dillerde aradığı görülmektedir. Meselâ:

(وَيَمْنَعُونَ المَاعُونَ) (el - Mâûn Suresi 7.) قال مقاتل يَمْنَعُونَ الزكوة . الماعون بلغة الحبشة المال ... (7)

1 Aynı eser, 3 b.

2 Aynı eser, 80 a.

3 *Tefsiru İbn Hibbân*, 36 b.

4 *Tefsiru İbn Hibbân*, 3 a.

5 Aynı eser, 3 b.

6 Aynı eser, 4 a.

7 Aynı eser, 158 a.

Bazı âyetlerin tefsirinde de fıkhi meselelere temas edildiği görülmektedir.

(لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ) (el-vâkıa Suresi 79) من الذنب ويقال : لا يقرأه إلا الطاهر ويقال لا يمَسُّ المصحف إلا الطاهر. وروى معمر عن محمد بن عبدالله بن أبي بكر عن أبيهما أن النبي صلى الله عليه وسلم كتب كتابا فيه لا يمَسُّ القرآن إلا على الطهور. وروى ابراهيم عن عبدالرحمن بن يزيد قال كنا مع سلمان الفارسي فخرج يقضى حاجته فقلنا يا ابا عبد الله لتوضأت لعلنا نسألك عن آيات الله . فقال أى أمسيت أمسه انه لا يمسه إلا المطهرون فقرأ علينا ما شئنا يعنى يجوز المحدث أن يقرأ ولا يجوز له أن يمَسَّ المصحف واما (.....) لا يجوز له أن يمَسَّ المصحف ولا يقرأ آية تامة . (1)

(يا ايها النبي جاهد الكفارَ والمنافقين) (9 - Tahrir Suresi) يعنى جاهد الكفار بالسيف وجاهد المنافقين بالقول والتهديد . (2)

(و شاهد و مشهود) (3 - Burûc Suresi) ذكر مقاتل عن علي قال الشاهد يوم الجمعة و مشهود يوم النحر يوم الحج الأكبر . (3)
(أَمَّنْ هُوَ قَانَتْ أُنَاءَ النَّبِيلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا) (9 - Zümer Suresi)
و أصل القنوت القيام ولهذا سمي المصلى قانتاً لأنها بالقيام يكون معناه أمَّن هو مصل كمن لا يكون مصليا على وجه ..... (4)

Bazen de âyetlerin sebebi nüzûlü beyan edilmektedir:

(فامَّا الإنسان اذا ما ابتليَّه رَبُّه) (15. - Feer Suresi) قال الكلبي و مقاتل نزلت في امية بن خلف و يقال في أبي بن خلف. اذا ما ابتليه يعنى اختبره رَبُّه . (5)

- 1 Aynı eser, 80 a.
- 2 Aynı eser, 109 a.
- 3 Aynı eser 139 a.
- 4 Aynı eser, 2 b.
- 5 Aynı eser, 145 a.

و العَادِيَاتِ ضَبْحًا) (el - Adiyat Suresi 1.) قال مقاتل و هو أن النبي صلى الله عليه وسلم بعث سرية الى بنى كنانة و استعمل عليهم المنذر بن عمرو... (1)

Bazen de, tefsirin en mühim ve en sağlam esaslarından olan, Kur'ânın Kur'ân ile tefsiri örneklerine rastlanılmaktadır. Meselâ,

(قل لله الشفاعةُ جميعاً) (ez - Zümer Suresi 44) قل يا محمد لله الأمر والاذن الشفاعة وهذا كقوله (من ذا الذى يشفع عنده إلا باذنه) (el-Bakara. 255) كما قال (يومئذ لاتنفع الشفاعة) (Taha 109) و هذا كقوله (ولاتنفع الشفاعة عنده إلا لمن اذن له) (Sebe 23) (2)

Bazen de, Usûlü tefsirin en mühim konularından biri olan müteşâbihât, mübhem ve müfesser gibi hususlar üzerinde de durulduğu görülmektedir.

(حم . عسق) (2 - 1 - Şurâ Suresi eş -) روى عن ابن عباس انه قال : الحاء حكم الله ، والميم ملك الله ، والعين علو الله ، والسين سناء الله والقاف قدرة الله . وقال السدى الحاء الميم ملكه والعين عظمته والسين سناءه والقاف قدرته . وقال قتادة : هو اسم من اسماء الله تعالى . ويقال اسم من اسماء القرآن. (3)

(يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) (el-Feth Suresi 10) يعنى يدالله بالانصرة والمغفرة فوق ايديهم بالطاعة : قال الزجاج : يدالله فوق ايديهم يحتمل ثلاثة أوجه : احدها يدالله فوق ايديهم بالوفاء ويحتمل فى الثواب . فهذان وجهان جاء فى التفسير ويحتمل ايضا فى المنته عليهم وفى الهداية فوق ايديهم فى الطاعة. (4)

1 Aynı eser, 154 a.

2 Tefsiru İbn Hibbân, 6 b.

3 Aynı eser, 23 b.

4 Aynı eser, 52 b.

(وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ)
(ez - Zümer Suresi 27) یعنی بینا هذا القرآن من كل شیء قد بین بعضه
مفسراً وبعضه مبهماً مجملاً. (1)

Kısaca tavsifini yapmağa çalıştığımız bu eserde, görüldüğü gibi, eski müfessirlerden nakiller bulunmakla beraber, müfessirin şahsi görüşleri de rol oynamaktadır. Eser, devrindeki Kur'an tefsiri anlayışını nakletmesi bakımından ehemmiyeti hâizdir.